

KÉPI DOKUMENTUMOK A NEMZETI KÖNYVTÁR PLAKÁT- ÉS KISNYOMTATVÁNYTÁRÁBAN

- A GRAFIKAI PLAKÁTGYŰJTEMÉNY MÚLTJA ÉS JÖVŐJE -

A képi világ egyre jelentősebb mértékben uralja a mai civilizált ember hétköznapjait: már szinte közhely, hogy vizuális társadalomban élünk. A növekvő információáramlás keltette versenyben a leggyorsabb és leghatékonyabb mód a vizuális kommunikáció. A hosszú évtizedek alatt erre intézményesült nyomtatott és elektronikus sajtó, valamint különösképpen az internet, naponta tömegesen ontja a mozgó- és állóképeket. Magától értetődő, hogy a kommunikáció e csatornáin a kultúra területén, annak közvetítésében is működésbe léptek. Hol lehet a helye a múlt képi világának ebben a környezetben? – kérdezhetnénk. Erre a kérdésre keresünk válaszokat egy tár képi dokumentum-állományának bemutatásával, valamint néhány aktualitás ismertetésével. Külön foglalkozunk a tár plakátgyűjteményével, egy olyan dokumentumtípussal, amely a maga korában szintén a vizuális kommunikáció úttörőjének számított. Tette mindezt sokszor művészi színvonalon, az utcákat és köztereket birtokba véve.

KÜLÖNBÖZŐ VIZUÁLIS DOKUMENTUMOK

Az Országos Széchényi Könyvtár Plakát- és Kisnyomtatványtára gyűjtőkörénél fogva közel 150 ezer nyomtatott képi – jórészt alkalmazott grafikával készült – dokumentumot őriz a magyar kultúra és történelem múltjából, a régi Magyarország mindennapi életéből.¹ Az 1711-től gyűjtött metszetekkel, litográfákkal kezdhetjük a sort, amelyek régebbi példányaikat még az alapító Széchényi Ferenc adományozta a nemzeti könyvtárnak. A szintén metszetekkel ellátott különleges nyomtatványok, az úgynevezett céhlevelek és mesterlevelek is gyűjteményünk kicsiny, de annál értékesebb részét képezik. A nyomtatott szövegen túl, e dokumentumokon a történelmi Magyarország 18-19. századi városábrázolásait találhatjuk meg.

A tárban őrzött képi dokumentumok közül a mindennapi élet eseményeit megörökítő és kísérő grafikus

nyomtatványok nagyfokú változatosságot mutatnak. Ezek közül a legfontosabbak: a naptárak, táncrendek, prospektusok, számolócédulák, valamint kisebb számban halotti címerek. Emellett a tár közel 30 ezer példányból álló exlibris gyűjteménye számos neves alkotó és megrendelő személyes, valamint a korra jellemző képi, grafikai világát örökíti meg. Olyan különlegességek is helyet kaptak gyűjteményünkben, mint Borsos Miklós könyvillusztrációi. Arcképgyűjteményünk pedig a 18. századtól kezdve a legkülönbözőbb történelmi személyek, művészek alkalmazott grafikával készült arcképeit tartalmazza.

Vizuális dokumentum-állományunk egyik legjobban elkülönülő és legjelentősebb részét képviseli a közel 80 ezer példányból álló grafikai plakátgyűjtemény, amely terjedelmét tekintve az ország legjelentősebb ilyen gyűjteménye.

Fontos kiemelnünk, hogy habár a plakátok és a többi grafikus dokumentumok alkotói között számos neves képzőművész található, tárunk alapvetően mégsem a művészi érték szerint gyűjt, hanem könyvtári szempontok alapján. Így minden, a nyomdákban köteles példányként és egyéb módon (vásárlás, ajándékozással és csere útján) beérkezett, gyűjtőkörünkbe tartozó dokumentum befogadásra kerül.

Az előbbieken során felsorolt vizuális dokumentumok közül egy gyűjteményrészre – a velük kapcsolatos aktualitások és jövőbeli tervek miatt – szeretnénk külön kitérni.

GRAFIKAI PLAKÁTGYŰJTEMÉNY: KATALOGIZÁLÁS, DIGITALIZÁLÁS, KIÁLLÍTÁS

Először is tekintsük át röviden a *grafikai plakátokból* álló gyűjtemény történetét a kezdetektől napjainkig, – tanulságos lehet. Miután 1885-ben nyomtatásba kerül a Benczúr Gyula által készített első magyar grafikai plakát, a 19. század nyolcvanas éveitől ez a dokumentumtípus is megjelenik a nemzeti könyvtár gyűjtemé-

¹ A Plakát- és Kisnyomtatványtár 1935 óta működik a könyvtár önálló gyűjteményeként. A Tár gyűjtőkörébe tartoznak az 1711 után Magyarországon nyomtatott, valamint a külföldön napvilágot látott magyar vonatkozású kisnyomtatványok és grafikus dokumentumok. Kisnyomtatványokon értjük azokat a nyomdaipari technológiával, vagy más sokszorosítási eljárással készült kiadványokat, melyek terjedelme 16, vagy annál kevesebb lap: tehát az egy ívet meg nem haladó nyomtatványokról van szó. A gyűjtemény ma hozzávetőlegesen 3 és fél millió ilyen önálló dokumentumot tartalmaz.

nyében. Jelentősebb számban mégis az 1920–30-as évektől kezdve érkeztek köteles példányként a könyvtárba.

A magyar plakátművészet kibontakozásának – és azon belül különösen a kereskedelmi plakátok kiadásának – gazdasági hátterét, előbb az 1867-es kiegyezést követő ipari fejlődés, majd pedig a két világháború közti gazdasági konszolidáció teremtette meg. A politikai és más céllal készült grafikai plakátok a történelmi és társadalmi események mentén változó intenzitással és mennyiségben készültek. Minden esetre a kisebb-nagyobb történelmi és politikai események kedveztek az ilyen témájú plakátok megjelenésének. A műfaj túlsúlya figyelhető meg az 1950-es évektől kezdve, egyrészt az államosítások miatt, másrészt a politikai hatalom centralizációja következtében. Ennek ellenére a kereskedelmi és alkalmi plakátok műfaja továbbra is fennmaradt.

A grafikai plakátgyűjtemény létrejöttének kezdeti időszaka gyarapodással telt, a rendező-rendszerező munka csak az 1920-as évek közepén kezdődött el. Ekkor emelték ki a színházi és zenei vonatkozású anyagot, továbbá egy első világháborús- és proletárdiktatúra-gyűjteményt hoztak létre. Az egyre szélesebb körű és módszeres gyűjtés pedig ezen években kapott lendületet és figyelmet. A feldolgozó munka az 1930-as évek közepén indult hosszú útjára: elsőként a magyar alkotók szignált plakátjait betűrendezték. Majd az 1942–43-as évek folyamán az addig összegyűlt teljes anyag szelektálásával és évek szerinti csoportosításával sikerült végezni. A plakátok nagyobb volumenű feldolgozására a második világháborút követően került sor.

A plakátok – annotációval és ETO szerinti szakozással ellátott – címleírását az 1950-es években Munkácsi Piroska vezetésével kezdték el. E munka eredményként jelenhetett meg 1961-ben a tár grafikai plakátjainak első bibliográfiája.² A feldolgozó munka során lehetővé vált, hogy sokkal egyszerűbb szisztéma alapján, évenkénti növekvő számrend szerint raktározzák az állományt. A grafikai plakátok raktározása ma is e szerint történik. A plakátok címleírását tartalmazó betűrendes, valamint ETO szerinti cédulakatalógus – elődeink kitaró munkájának köszönhetően – 1885-től egészen 1995-ig tartalmazza a tárban található plakátok szinte teljes leírását. A gyűjtemény későbbi része jelenleg is rendezés és katalógizálás alatt áll.

A feldolgozó munka új fejezetét jelentette az, hogy megjelentek a könyvtári on-line katalógusok és adatbázisok. Az OSZK egyes különgyűjteményi téraiban a munkatársak az ún. AMICUS rendszerben próbálják

Faragó Géza: Salan: Fertőtlenítő házi/zeneszer.
Litográfia, 63 x 95 cm. Weiss, Budapest, 1928.
(OSZK Plakát- és Kisnyomtatványtár, PKG 1928/132)

rögzíteni a beérkező kurrens és a régi dokumentumok adatait. Ez az elvárás már a kurrens anyagot tekintve is teljesíthetetlen egyes táruk számára.

Megdöböntő adalékul szolgálhat az olvasónak, hogy tárunk teljes gyűjteménye évenként összesen legalább 32 ezer önálló dokumentummal gyarapodik,³ ez megközelíti a törzsgyűjtemény gyarapodását. Természetesen ennek feldolgozása és AMICUS-leírása lehetetlen feladat néhány ember számára. Hatalmas kihívást jelent a Plakát- és Kisnyomtatványtár vezetése és munkatársai számára, hogy a régebbi anyagrészek leírásai is elérhetővé váljanak a könyvtár online katalógusában. A tár több olyan nem képi, tehát szöveges gyűjtemény-része került már AMICUS-feldolgozásra, mint az 1848/49-es és az 1956-os különgyűjtemény. Folyamatosan gyarapodik az online katalógusban elérhető, 1850-től megjelent pár lapos kisnyomtatványok száma. A megfeszített munka ellenére, a teljes állomány alig egy százaléka (cca. 15 ezer tétel) került feldolgozásra az elmúlt másfél év alatt. Hogyan kapcsolódik ehhez a tár

² Lásd: Az Országos Széchényi Könyvtár Grafikai Plakátjai 1914-ig (szerk.: Munkácsi Piroska). Budapest, OSZK, 1961.

³ A 2007-es év gyarapodásának pontos száma: 32. 290 darab

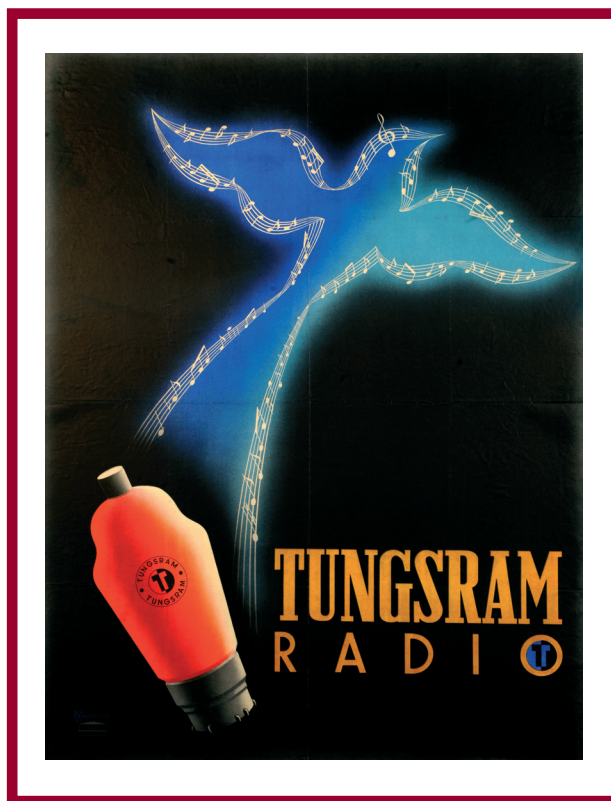
képi dokumentumainak ügye? Úgy, hogy a feldolgozás tekintetében fontossági sorrend felállítása vált szükségessé. A grafikai plakátgyűjtemény (kb. 80 ezer példány), mind a tár, mind az OSZK egyik legjelentősebb képi dokumentumállománya. Az sem elhanyagolható szempont, hogy az ország legteljesebb grafikai plakátgyűjteményéről van szó. Látványossága, művészettörténeti és kultúrtörténeti jelentősége miatt a grafikai plakát az egyik legkutatottabb, és legtöbbet szolgáltatott dokumentum tárukban. Az előbb elmondott szempontok miatt is döntött úgy a tár jelenlegi vezetése, hogy jelentős hangsúlyt fektet a következő években a gyűjteményrésze.

Intézményünk nyertes pályázatának keretében ('Digitális Képkönyvtár'), táruk lehetőséget kapott arra, hogy a 2008-as év utolsó negyedében, 3040 darab régi magyar grafikai plakát adatai – külső munkaerő bevonásával – (retrokonverzióval) rögzítésre kerüljenek online katalógusunkban. Ezáltal honlapunkon keresztül mindenki számára elérhetővé és kereshetővé válik az Országos Széchényi Könyvtár magyar grafikai plakátállományának 1885–1926-ig terjedő része. E pályázathoz kapcsolódóan, de intézményi állományvédelmi keretből, az említett kb. háromezres gyűjtemény példányairól digitális másolatot készítünk. A lépést az is szükségessé tette, hogy a kutatók, a múzeumok és az érdeklődők által gyakran keresett, sokszor egypéldányos, régi plakátok fizikai állapota sürgős védelemre szorul. Az állományvédelem ilyen módja mind a felhasználó, mind a könyvtáros számára előnyökkel jár. A plakátokról készült, olvasók által használt régi diafelvételek kifakultak és elvesztették eredeti színüket. A digitális képek intézményen belüli szolgáltatása minőségbeli előrelépést jelent az elavult diaképekhez képest. Továbbá elejét vehetjük a nagyon sérülékeny eredeti dokumentumok raktárból való kiszolgáltatásának is, amely eddig a rossz felvételek miatt sokszor szükséges volt. Gyakran kap megrendelést intézményünk, hogy készítsünk grafikai plakátokról másolatot. A digitalizálásnak köszönhetően a másolatok, az eredeti példányok elmozdítása nélkül, bármikor és könnyen szolgáltatathatókká válnak majd.

A közeljövőben reményeink szerint az is megvalósul, hogy az említett plakátok kifelbontású digitális képeit az online katalógusban szereplő tételekhez hozzárendeljük, még egyszerűbbé és hatékonyabbá téve ezzel a felhasználó számára a keresést.

Grafikai plakátjainkat rendszeresen kölcsönözzük az ország jelentős múzeumai, közgyűjteményei számára (pl. Magyar Nemzeti Galéria, Budapesti Történeti Múzeum, Néprajzi Múzeum stb.). A széleskörű érdeklődés jele, hogy nemzetközi szinten is számolnak a magyar plakátművészet gyűjteményünkben található remekeivel. A spanyolországi Museu Valencià de la

Il·lustració i de la Modernitat (MuVIM) 2009. szeptember 24.-től november 29.-éig kiállítást rendez Valenciában a magyar modernista plakátművészetről. Ennek keretében bemutatásra kerül 103 darab eredeti grafikai plakát az OSZK Plakát- és Kisnyomatványtárának gyűjteményéből. Több olyan méltán híres magyar festő és grafikus műve kerül a spanyolországi publikum elé, mint Pólya Tibor, Berény Róbert, Kassák Lajos, Bortnyik Sándor, Irsai István, Konecsni György, vagy Macskássy Gyula.

Macskássy Gyula: Tungsram rádió.
Litográfia, 125 x 95 cm. Athenaeum Budapest, 1942
(OSZK Plakát- és Kisnyomatványtár, PKG 1942/181)

A kiállításához kapcsolódóan megjelenik egy spanyol – angol – magyar, háromnyelvű kiállítási katalógus, amely a teljes kiállítási anyag fotóin kívül, bevezető és kísérő tanulmányokat, korabeli kritikákat is tartalmazni fog. A kiadvány a későbbiekben forgalomba fog kerülni Magyarországon is. A kiállítás spanyol fél részéről felkért magyar szakértői, Dr. Bakos Katalin művészettörténész és Dr. Scholz László tanszékvezető egyetemi tanár, akiktől a kiállítás rendezésének eredeti ötlete származik. Az ő segítségüknek és közreműködésüknek, valamint a szerencsés tárgyalásoknak köszönhetően, a kiállítás kedvező feltételeket teremt arra, hogy intézményünk plakátgyűjteménye nemzetközi szinten is bemutatkozzon. A valenciai kiállítás mérete, várható színvonala, annak szakmai háttere is arra ösztönöz minket, hogy azt a magyar közönség előtt is bemutassuk. Ennek

megrendezésére a 2010-es év folyamán kerül sor, amely a kiállítási katalógus bemutatójára is jó lehetőséget adhat. A magyarországi kiállítás előreláthatóan a következő címet kapja: *Modern magyar plakátművészet 1925-1942*. Mindenesetre addig is a spanyol kiállítással egy időben az OSZK honlapjáról megtekinthető virtuális kiállítással kívánjuk a magyar látogatók érdeklődését felkelteni.

Befejezésképpen elmondhatjuk, hogy grafikai plakátgyűjtemény értékes, ámbar kicsiny részének sorsa az említett katalogizáló, digitalizáló munkálatoknak köszönhetően reményeink szerint hosszútávon rendeződik. A további több tízezer grafikai plakáttal kapcsolatosan hasonló hosszú távú terveink vannak. Ennek megvalósításával egyik nagyon fontos részgyűjteményünk ügye rendeződne. A népszerűsítésre pedig a jövőben internetes virtuális kiállítások, továbbá nagyszabású belföldi, vagy akár külföldi kiállítások, és magas színvonalú kiadványok útján nyílik lehetőség. A múlt képi világának, a több mint 125 éves magyar plakátművészet legnagyobb országos gyűjteményének, s a további gyűjteményrészeknek a jövője részben a mi kezünkben

van. A felelősség abban rejlik, hogy felismerjük a kínálkozó lehetőségeket és nem riadunk vissza a kommunikáció legújabb csatornáitól. Sőt, ennél többre van szükség: a döntéshozók jóakarátának elnyerése mellett, a vizuális kommunikáció mai eszközeivel – gondolva itt főként az internetre – meg kell győznünk a széles publikumot a múlt képi világának létjogosultságáról.

Tamási Balázs
btamasi@oszk.hu

Felhasznált irodalom:

- Bakos Katalin: 10 X 10 év az utcán. A Magyar Plakátművészet története 1890-1990. Corvina Kiadó, Budapest, 2007.
- Biacsiné Szegvári Ágnes Éva: Az Országos Széchényi Könyvtár Plakát- és Aprónyomtatványtárának múltja és jelene (Diplomadolgozat: Pécsi Tudományegyetem, 2000).
- Ferenczyné Wendelin Lídia: 'Az Országos Széchényi Könyvtár ún. világháborús és proletárdiktatúra-gyűjteménye', In: OSZK Évkönyv, 1967. 263-276. o.
- A Nemzeti Könyvtár Kisnyomtatványtára, (szerk.: Cseh Mária), OSZK - Osiris Kiadó, Budapest, 2002.

